

ANMELDELSER

GUNNAR CARLQUIST: *Lunds Stifts Herdaminne. Ser. II, 5.* Lund, C. W. K. Gleerup, 1954. VIII + 613 S.

Med beundringsværdig Energi fortsætter Overbibliotekar, Dr. GUNNAR CARLQUIST sit monumentale Værk „Lunds stifts herdaminne från reformationen till nyaste tid“. Værket er nærmere omtalt her i Tidsskriftet (13. R. II, 208–11), og det senest (1954) udgivne 5. Bind, omfattende Bara, Ljunits og Herrestads Kontrakt, præges helt igennem af de samme fortræffelige Egenskaber, som karakteriserede de tidligere udsendte Dele.

Danske Personalhistorikere vil heri kunne finde adskillige Enkeltoplysninger af Værdi. Eksempelvis kan nævnes, at der S. 112 meddeles den hidtil ukendte Efterretning, at den 16. Oktober 1642 hørte Holger Rosenkrantz den Lærde paa Malmøhus den sidste Prædiken, han fik at høre her i Verden. Af større Betydning er dog, hvad Forf. sst. mener at kunne oplyse med Hensyn til de Studenter, der blev indskrevet ved Københavns Universitet „1640?“, som Universitetsmatriklens Udgiver S. Birket-Smith (I, 155) angiver Aarstallet. Baade efter indre og ydre Kriterier tror Dr. Carlquist at kunne fastslaa, at Aaret bør sættes til 1639. Særlig vigtigt i denne Henseende er det, at en paalidelig Selvbiografi af Præsten i Skabersjö Jørgen Jensen Faxe († 1681) udtrykkeligt angiver, at han blev immatrikuleret 1639, og hans Navn findes netop i Matriklen blandt de ca. 100 Studenter, som opføres under „1640?“ Denne Rettelse vilde saaledes kunne faa Betydning i adskillige andre Tilfælde. Imidlertid maa jeg indtil videre betvivle den fremsatte Hypotese. I den samtidige Kommunitetsmatrikel findes nemlig under Betegnelsen „Depositi anno 1640“ opført en lang Række Navne paa Studenter, som efter Universitetsmatriklen blev indskrevet „1640?“ (d. v. s. efter Carlquist 1639). Blandt disse forekommer ogsaa Carlquists Kronvidne Jørgen Jensen Faxe (Georgius Joannis Faxov.). Det er da rimeligere, forekommer det mig, at tænke sig, at Hukommelsen et Øjeblik har slaaet fejl hos Forfatteren af det omtalte Vita, end at lade hele Listen over Studenter henføre til et andet Aar, og det saa meget mere, som der i det antagne Tilfælde næsten ingen Studenter vilde være blevet immatrikulerede 1640.

BJØRN KORNERUP.

OTTO VON SPRECKELSEN: *Viborg Bys Borgerbog 1713-1860*. (Viborg byhistoriske Arkiv. Publikation Nr. 3). Viborg 1955. VIII + 469 s.

Det er frugten af en menneskealders flittige personhistoriske granskninger, revisor Otto von Spreckelsen her har fremlagt med støtte fra Viborg byhistoriske arkiv og Viborg byraad. Paa grundlag af Viborg bys justitsprotokoller og raadstueprotokoller har udgiveren i kronologisk følge opstillet en liste over de 1876 mænd, som i den omhandlede periode har løst borgerskab i den gamle stiftsby; han har dog ikke ladet sig nøje hermed, men har systematisk udnyttet en række andre arkivalier og som stikprøver viser ogsaa trykt litteratur til supplerung. Det er meget beklageligt, at materialet kun dækker over en udpræget nedgangsperiode i byens historie, men brandene, der er jo gaet haardt ud over netop denne købstad, har ødelagt det ældre materiale. Hvor fristende det end har været, har udgiveren klogeligt givet afkald paa ethvert forsøg paa at rekonstruere listerne fra ældre tid.

Der er grund til at være taknemmelig for dette grundige og meget nyttige arbejde, som er forsynet med de behørigte sted- og personregistre. Værket er trykt i Viborg og er klart og overskueligt opstillet; nægtes kan det dog ikke, at den stærke veksel mellem skriftgrader – hvorved det angives hvilke kilder der ligger til grund for oplysningen – ligesom den rigelige anvendelse af store spatier giver et overordentlig uroligt og lidet smukt satsbillede.

ALBERT FABRITIUS.

ANDERS SIMONSEN PEDERSEN: *Gennem 400 Aar*. En Slægtsbog om Anders Simonsen og Mette Jensdatter. Deres Forfædre og Efterslægt. Kolding, Konrad Jørgensens Forlag, 1955. 149 S. ill.

H. K. KRISTENSEN: *En Slægt fra Kjelst*. Slægtsregister med forskellige historiske Oplysninger. Udg. af en Kreds af Slægten. Ringkjøbing, 1954. 259 S. ill.

Landboernes bekendte Pietetsfølelse over for Slægten har atter fundet Udtryk i et Par interessante Bøger. Saaledes har den ansete Kolding-Gartner ANDERS SIMONSEN PEDERSEN i en Alder af 87 Aar udgivet sin mødrene Slægts Historie. Morfaderen var Landstingsmand ANDERS SIMONSEN (1817-1905), Ejer af Ravnholt i Gjesten Sogn, som han fik med sin Hustru MAREN JENSDATTER (1816-99). Der gøres i Bogen Rede for saavel begge disse Ægtefællers Forfædre som Efterslægt, ligesom Maren Jensdatters Slægt gennem Familierne Nordby, Sandberg og Rosenkrantz føres tilbage til Valdemar den Store.

Endvidere har Sydvestjyllands kendte Lokalhistoriker, Førstelærer H. K. KRISTENSEN, Lunde, under Titlen „En Slægt fra Kjelst“ udsendt en omfattende Oversigt over sin Hustrus Slægt. Denne stammer fra HANS ANDERSEN, der 1585 var Fæster af en Gaard i Kjelst. I 6. Generation forekommer THUE BOJSEN (1720-86), der 1748 fik Fæste paa den Gaard, der siden har været i Slægtens Eje, og Bogen indeholder en Fortegnelse over samtlige hans Efterkommere, heriblandt ogsaa de udbredte Slægter Thuesen og Gundersen. Slæg-

tens Medlemmer er i sjælden Grad forblevet paa Fødeegnen, fortrinsvis som Landmænd, og da denne Egn's Historie jo netop er H. K. Kristensens Speciale, maa Opgaven have været ham ligesaa kærkommen som nærliggende. Bogen giver da ogsaa (naturligvis, fristes man til at sige) Indtryk af at være et solidt og grundigt Arbejde, nydeligt udstyret med mange Illustrationer. Ordningen er desværre efter det ikke særligt overskuelige Indrykningssystem.

Begge disse Slægtshistorier indeholder meget vigtigt kulturhistorisk Stof til Belysning af Livet, som det blev levet paa de mellemstore Gaarde. De bringer ogsaa et Væld af genealogiske Oplysninger, men her kan man ikke tilbageholde et lille Hjertesuk over de manglende Stedsangivelser. H. K. Kristensen oplyser ganske vist for sit Vedkommende i Forordet: „Naar intet andet er nævnt, er Kilderne de paagældende Kirkebøger og en Række Skifteprotokoller.“ Man savner derfor meget ofte Stedsangivelser, som muligvis kan findes, men kun efter megen Bladren, naar man ikke sidder inde med Forfatterens grundfæstede Kendskab og Fortrolighed til Egnens Historie og de omhandlede Personer.

SVEN HOUMØLLER.

ROBERT NEIENDAM: *Rivalinder* —. *Johanne Luise Heiberg. Anna Nielsen*. Kbh. Boghallen, 1955. 109 s. ill.

Titlen maa siges at være noget misvisende, da det foreliggende Skrift først og fremmest er en Bog om ANNA NIELSEN. Ikke en egentlig Biografi, men hvad man i gamle Dage kaldte et Portræt. Fru Heiberg er den mørke Baggrund, Billedet er tegnet mod. „Rivalinder“ er et Forsvarsskrift, et dygtigt og vægtigt Indlæg i den i mere end 100 Aar standende Strid mellem Fru Heibergs Tilhængere og hendes Modstandere. Neiiendam retter ikke blot sine Anklager mod Fruen, der i sit Memoireværk var sin egen Advokat; han angriber ogsaa Heiberg selv, hos hvem Anna Nielsen i sine sidste Teateraar mødte „kynisme og despoti“ (S. 80). Naar Tscherning ved Meddelelsen om Heibergs Udnævnelse til Teatrets Chef sagde til hans Kone: „Nu har De faaet det vanskeligste Embede i Landet,“ kunde Bemærkningen med langt større Sandhed være sagt til Gemalen. Der stilles næsten umenneskelige Krav til en Direktør, hvis Hustru er Teatrets primadonna assoluta, og disse Krav formaaede selv en J. L. Heiberg ikke at honorere. Neiiendams Konklusion er haard, men vistnok Historiens endelige Dom: „Heibergerne gjorde, hvad de formaaede, for at svække Anna Niensens stilling i hendes senere aar“ (S. 85).

Robert Neiiendams trofaste Læsere kender det meste af hans nye Bog i Forvejen. 1931 offentliggjorde han i „Mennesker bag Masker“ sin første større Afhandling om Anna Nielsen og hendes Mand, Skuespiller N. P. Nielsen, de oehenschlägerske Heltens statelige Fremstillere. Den hed „Sommerlyst-Kredsen“ og optryktes udvidet 1950 under Titlen „Omkring Anna Nielsen“ i Samlingen „Gennem mange Aar“. Hertil kommer hans Biografi af den store tragiske Skuespillerinde i „Dansk Biografisk Leksikon“ XVII (1939). Disse

Forstudier er nu – i Reglen med ordret Anvendelse af deres oprindelige Tekst – indarbejdede i „Rivalinder“. Derudover har Forfatteren meddelt et Par interessante Prøver paa Anna Niensens lille Selvbiografi (i Teatermusæet); et kosteligt Afsnit om hendes Skoletid er et komplet Sidestykke til „Aprilsnarrene“s Skildring af Fru Bittermandels Institut. Endelig har han haft Adgang til hidtil ukendte Familiebreve fra den Niensenske Kreds og citerer her to Aktstykker af største Interesse. Det ene er en Beretning om et Juleselskab 1850 med en stor Diskussion mellem Høedt og H. C. Andersen om Kærlighedens Væsen. Det andet er Anna Niensens egen udførlige Vurdering af Høedts berømte Debut som Hamlet: „Hans store Ro og Besindighed, hans klart gennemtænkte, sjælfulde Spil, den ædle Stil, lige saa smagfuld som correct og sand, kunde ikke andet end i kort Tid vinde hele Publikum for ham, skønt der dog vistnok ikke fandtes faa modstræbende.“

H. TOPSØE-JENSEN.

HANS BERNER SCHILDEN HOLSTEN og ALBERT FABRITIUS: *Lehnsbaron Hans Berner Schilden Holsten's Slægtbog*. Første Del, Bd. 2. 1942–44. Anden Del, Bd. 1. 1952–55.

Ved Udsendelsen af ovennævnte Værks 1. Bd. bragte Arkivar E. Marquard en udførlig Anmeldelse heraf i nærværende Tidsskrift (11. Rk. III, 251–56). Siden da er der afsluttet endnu 2 Bind samt udsendt flere Hefter af de øvrige planlagte Bind, og der er derfor god Grund til atter at omtale dette vort største genealogiske Værk.

Slægtbogen er planlagt til at omfatte 3 Dele med ialt 8 Bind: 1. Del (3 Bd.) de fædrener Aner, 2. Del (2 Bd.) de mødrener Aner, 3. Del (3 Bd.) Slægtens Ejendomme og Ejendele, Dagbogsoptegnelser og Breve m. m. Del 1–2 indeholder udførlige Biografier af Lensbaronens 128 Aner, suppleret med Efterslægtstavler for de 16 Aners Vedkommende og udgør saaledes baade en Anetavle og en Konsanguinitetstavle.

Det tidligere anmeldte 1. Del, Bd. 1 omfattede den fædrener Del af de 16 Aner. De senere afsluttede er 1. Del, Bd. 2 (fædrener Del af de øvrige 64 Aner) samt 2. Del, Bd. 1 (mødrene Del af de 16 Aner). Lensbaronen har her selv skrevet forskellige Afsnit, væsentlig om Familiebilleder og Løsøregenstande, men desuden er forskellige Specialomraader behandlet af en Række sagkyndige. Saaledes har afdøde Professor AAGE FRIIS skrevet Artiklen om Danmarks Gesandt i Berlin, George Joachim Quaade, TORBEN HOLCK COLDING om Selby-Miniaturer, HENRIK BERNER om Selbyernes Heraldik, BREDO GRANDJEAN om Familierne Selby og Tuites Porcelainskøb og CHRISTIAN ELLING om Langesøs Bygningshistorie. Uden iøvrigt at nære noget Ønske om at korrigere den forrige Anmelder finder undertegnede dog Anledning til at gøre opmærksom paa en tilsyneladende overset Passus i Forordet: at

Dr. FABRITIUS bærer Ansvar for alle ikke-signerede Artikler. Dette betyder altsaa, at den allerstørste Del af de nu afsluttede Bind, saavel Biografier som Stamtavler, er udarbejdet af ham.

Af Værkets 3. Del (Slægtens Ejendomme m. m.) er der foreløbig ikke afsluttet noget Bind. Af de hidtil udkomne Storhefters Indhold skal dog nævnes Bd. 1, 1. Halvbind (1947), hvor Haveanlæg og Inventar m. m. paa Langesø, Holstenshuus og Clausholm er skildret af en Række af vore fornemste Kunsthistorikere og Museumsfolk, bl. a. ELLEN ANDERSEN, OTTO ANDRUP, EBBE BERNER, VILH. LORENZEN og TOVE CLEMMENSEN. Sidstnævntes Afsnit „Møbler paa Clausholm, Langesø og Holstenshuus“ er forøvrigt udkommet som selvstændig Bog. I 3. Bd. fortsætter Lensbaronen fra 1. Del, Bd. 1 Udgivelsen af Breve og Optegnelser, her omfattende Perioden 1941–51. Man følger herigen- nem Familiens Liv i omhyggelige og minutiøse Beskrivelser, som for den overfladiske Læser maaske nu og da kan synes kun at have Interesse for den nær- meste Familie, men der er ingen Tvivl om, at om blot 50 eller 100 Aar vil Kulturhistorikere med Begejstring og Begærlighed kaste sig over dette Stof. Der er saaledes al mulig Grund til at være Lensbaronen taknemlig ogsaa for denne Del af Værket, hvorved han leverer en vigtig Kilde til en Side af dansk Kulturliv, som er ved at forsvinde.

Værkets Titel er næppe tilfældigt valgt, under alle Omstændigheder er der en nøje Forbindelse med de gamle danske adelige Slægtebøger og denne. Den danske Adels Slægtsinteresse har jo iøvrigt tidligere manifesteret sig i omfattende Værker, idet LOUIS BOBÉ udgav „Slægten Ahlefeldts Historie“ og „Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds“ paa Foranledning af henholdsvis Lensgreve CHRISTIAN AHLEFELDT-LAURVIG og Lensgreve CHRISTIAN EINAR REVENTLOW. Til disse Værker slutter nærværende sig smukt som det tredje i Rækken, og endskønt det endnu næppe er mere end halvt færdigt, har det dog allerede paa indeværende Tidspunkt overgaaet begge de tidligere, saavel hvad Stofmængde som Alsidighed angaar. Ogsaa med Hensyn til Antallet af de i Værket omtalte Personer hævder det sig smukt i vor Litteratur – vel behandler det ikke saa mange som J. Vahls „Slægtebog over Afkommet af Christjern Nielsen“, men til Gengæld er Oplysningerne betydelig udførligere. Man savner allerede nu stærkt det Navneregister, som er uomgængeligt nødvendigt for at drage den fulde Nytte af de Rigdomme, Værket indeholder.

Udgiver og Forfatter har fundet hinanden i et lykkeligt Samarbejde, der er resulteret i Værkets logiske og stringente Opbygning og Udformning, som paa mønstergyldig Maade fuldt ud honorerer moderne Genealogis stren- gste Krav. Udstyrmæssigt hæver det sig smukt med sit statelige Format og sin klare Typografi. Man har ikke tidligere set et genealogisk Værk illustreret med en tilsvarende Ødselhed; Illustrationernes Antal er over 3000 og spænder over de mest forskellige Omraader: Portrætter og Ejendomme, Vaabener og Møbler, Pretiosa og Løsøregenstande af enhver Art. Værkets kulturhistoriske Værdi forøges derved i betydelig Grad.

Der er saaledes atter Anledning til her at lykønske og takke Udgiver og Forfatter for deres store Indsats og ønske dem fortsat Held til Fuldførelsen af den Bedrift, de udfører.

SVEN HOUMØLLER.

MARIE DINESEN: *Værtinde i Rom*. Kbh. Gyldendal, 1955. 292 s.

En begavet og energisk Gaardmandsdatter fra Skelskørkanten, udgaet fra et traditionsrigt grundtvigsk Hjem, skaber ved sin ukuelige Dygtighed et højt anset skandinavisk Hotel i Rom og udvider det senere med Filialer i Napoli, Firenze og Venezia. Marie Dinesens Selvbibliografi, der er fremragende godt skrevet, og som fængsler Læseren fra første til sidste Blad, er i usædvanlig Grad fri for Anekdoter, skønt det laa snublende nær at fortælle om Hotellets mange celebre Gæster i et halvt Aarhundrede. Den skildrer derimod selve Virksomhedens Historie, Besværlighederne med Øvrigheden, økonomiske Sorger; de mange Problemer, der taarner sig op i vanskelige Tider, som kræver Taalmodighed og Snarraadighed for at løses, – og som *bliver* løst. Med særlig Spænding fordyber man sig i Afsnittene om de to Verdenskrige, ikke mindst den sidste, hvor fremmed Militær okkuperede Hotellet: først tyske Flyvere, der aabenbart ikke har opført sig allerværst, dernæst polske Officerer fra General Anders' Arme og endelig Amerikanerne, der forvandler albergo Dinesen til Fruedepot for italienske Soldaterbrude, der efter passende Omskoling skal sendes over til Ægtemændene i U.S.A. Først og sidst er Bogen et Selvportræt, udført med meget Lune, af en betydelig og stærk Personlighed, og et levende Billede af Hverdagens Italien under skiftende Kaar.

H. TOPSØE-JENSEN.

JOHS. FOG-PETERSEN: *Brogede Erindringer*. Kbh. Borgens Forlag, 1955. 279 S.

Det er næsten altid værdifuldt at se en begavet og virksom Mand, der har bevæget sig paa mange forskellige Omraader, kaste et Blik tilbage over „det svundne og det vundne“ i Livskampen. Saaledes ogsaa i det nærværende Bind Memoirer af Redaktøren, Politikeren og Præsten Johs. Fog-Petersen. Med usædvanlig Energi har Forf. levet med i sin Tid og paa en lang Række Virkefelter lagt Haanden paa Ploven. Endelig hører han til de Memoireforfattere, der virkelig formaar at skildre den Udvikling, de har gennemgaaet, i dette Tilfælde en usædvanlig Udvikling fra en udpræget radikal Politiker til en i mange Stykker konservativ, mod det højirkelige stærkt tenderende Stiftsprovst.

Johs. Fog-Petersen er udgaet fra et Præstehjem, idet hans Fader var den bekendte grundtvigske Præst P. N. Petersen, sidst ved Trinitatis Kirke i København. Af sit første Barndomshjem, i Alslev ved Varde, har han tidligere

tegnet et smukt Billede i „Præstegaardsliv“, udg. af Ernst Fr. Hansen, I, 62–78, og i Memoirerne genkendes adskillige Træk herfra. Dette er suppleret med et Rids af Tiden i Aagerup, hvorimod Barndomshjemmet i København og Forfatterens Studieliv er meget sparsomt belyst. Det var naturligt, at Fog-Petersen ved sine Forudsætninger gav sig til at studere Teologi (cand. theol. blev han 1905), men der gik mange Aar, før han selv kom til at øve en Præstegerning. 1905–14 var han Forstander for Handelshøjskolen „Købmandshvile“ (et hertil knyttet Legat har bekostet Udgivelsen af Bogen), 1913 indvalgte han i Folketinget som Repræsentant for det radikale Venstre, og 1914–21 var han en talentfuld Redaktør af „Lolland-Falsters Venstreblad“.

Drevet af en dyb indre Trang lod Johs. Fog-Petersen sig 1921 udnævne til Sognepræst i det omstridte Vaalse efter N. P. Arboe Rasmussen, 1927 forflyttedes han til Hans Tausens Kirke i København, og endelig var han 1931–49 Sognepræst ved St. Knuds Kirke i Odense og Stiftsprovst for Fyens Stift. I kirkehistorisk Henseende er det mærkeligt at iagttage, hvorledes Fog-Petersen fra et oprindelig temmelig radikalt grundtvigsk Kirkesyn har bevæget sig mere og mere i Retning af det „folkekirkelige“. Allerede 1925 gav han Udtryk herfor, og Aarenes Gang har kun yderligere uddybet og befæstet denne Opfattelse hos ham.

Som den øvede Journalist Forf. er, fortæller han klart og levende om sin egen Tilværelse set paa Baggrund af Tidens hele Udvikling, som han har fulgt saa nøje. For dem af hans Læsere, der er kommet lidt op i Aarene, er der noget ejendommeligt fængslende ved at faa stillet for Øje en Udvikling – socialt og politisk, økonomisk, kulturelt og kirkeligt –, som vi alle har haft Lejlighed til at følge, om end maaske med forskellig Grad af Lystfølelse. Hvad enten man kan slutte sig til Forf. eller ej, maa sikkert alle anerkende den Selvstændighed og Redelighed, der her kommer til Orde, og som præger hans Skildring af Forhold og Personligheder i et af de mest bevægede Tidsrum af Danmarks nyere Historie.

BJØRN KORNERUP.

Martin A. Hansen til minde. (Redaktion: OLE WIVEL). Kbh. Gyldendal, 1955. 263 S. ill.

Faa Dødsfald har i de sidste Aar gjort saa dybt et Indtryk som MARTIN A. HANSENS Bortgang 27. Juni 1955 efter 10 Ugers haabløs Sygdom. Han var kun 45 Aar og havde i knap et Tiaar hævdet Pladsen som vor Tids betydeligste danske Digter, samtidig en Tænkter af sjælden Oprindelighed og Selvstændighed og en lærd Historiker med store og dristige Syner.

At han ogsaa som Menneske har været af usædvanligt Format, derom vidner næsten hver Side af den lødige Mindebog, som Gyldendal har udsendt under hans nære Ven, Digteren Ole Wivels Redaktion. Baade danske og nordiske Kunstfæller kappes om at hædre hans Minde i Karakteristiker, personlige Erindringer, Digte og Noveller. Fra hans egen Pen bringer Bogen to

Digte og en fornem Prøve paa hans Prosa-kunst. Den indledes med Ole Wivels gribende Skildring af Digterens sidste Sygdom og Død og afsluttes med to af de betydeligste Nekrologer over ham (af Jacob Paludan og Richardt Gandrup), Talerne ved Bisættelsen i Grundtvigskirken og ved Graven.

Flere af Vennernes Bidrag former sig som vægtige Vurderinger af Forfatterskabet og den Livsanskuelse, det er Udtryk for: Palle Laurings Afhandling: „Historikeren i Landskabet“, Aage Krohns Redegørelse for Martin A. Hansens Forhold til Kristendommen og Thorkild Bjørnvigs store Studie over hans Hovedværk „Orm og Tyr“. Men ogsaa hans rige og fornemme Personlighed kommer til sin Ret i Poul la Cours Skildring af den unge Forfatter, „Peter“'s Afsnit om hans Indsats i Modstandsbevægelsen, Sally Salminens og Johannes Smiths Billeder af Digteren i sit Hjem og blandt sine egne. Niels Pedersen mindes den folkelige Taler, Tegneren Sven Havsteen-Mikkelsen Rejsekammeraten indenlands og udenlands.

Ogsaa fra et personalhistorisk Synspunkt er Mindeskiftet et Værk af varig Betydning.

H. TOPSØE-JENSEN.

Breve fra og til Johanne Luise Heiberg. Udgivet af JUST RAHBK. Kbh. Gyldendal. 1955. Første Bind 1820–1867. XVIII, 286 S. – Andet Bind 1867–1890. 321 S.

Med den monumentale Udgave af Johanne Luise Heibergs Korrespondance afslutter Lektor JUST RAHBK sine mangeaarige kyndige Studier over den store Skuespillerindes Levned og Forfatterskab. Sammen med AAGE FRIIS, ROBERT NEIENDAM og ELISABETH HUDE har han besørget den definitive, haardt tiltrængte Nyudgave af Erindringerne (1944). Han var Aage Friis' højre Haand ved 4. gennemsete Udgave af hendes Bog om Peter Andreas Heiberg og Thomasine Gyllembourg (1947), udsendte Aaret efter et Bind Afhandlinger om og af Fru Heiberg („Omkring Johanne Luise Heiberg“, 1948) og har nu efter syv Aars Arbejde sat Kronen paa Værket med de to store Bind Breve fra og til Fru Heiberg. Initiativet til Brevudgaven var taget af Aage Friis, men hele det store Arbejde er gjort af Rahbek selv. Af det betydelige foreliggende Brevstof er udvalgt 699 Numre, deraf 297 Breve fra Fru Heiberg selv. Adskillige har været trykt før, helt eller delvis, paa mere eller mindre fyldestgørende Maade; en samlet Opgørelse havde man gerne set. Rahbeks Udgiverteknik opfylder selvfølgelig de strengeste Krav.

Brevene rækker over ikke mindre end 70 Aar og danner saaledes et uundværligt Supplement til „Et Liv gjenoplevet i Erindringen“, selv om de ikke i litterær Betydningsfuldhed kan maale sig med dette Hovedværk i den danske Memoirelitteratur. Udgiveren har forsynet Brevsamlingen med en velskrevet og koncis Indledning om Fru Heiberg og hendes Korrespondenter. Hertil kommer udførlige Noter, en fortræffelig Repertoirefortegnelse (hvor man

blot grubler over Betydningen af de uoplyste mystiske Tegn † og *) samt Person- og Skuespilregistre.

Brevvekslingen omfatter ikke de tidligere udgivne store Korrespondancer med Johan Ludvig Heiberg og med Krieger, ej heller de „Heibergske Familiebreve“ (1943, ved MORTEN BORUP). Indtrykket er derfor, især i 1. Bind, noget spredt og ujævnt. En Udgave af et Brevarkiv, hvor højest forskellige Korrespondenter er repræsenteret, kan aldrig i Interesse komme paa Siden af et Brevskifte mellem to ligestemte Mennesker, der helt ejer hinandens Fortrolighed. Og for Fru Heiberg som Brevskriver gælder det yderligere, at hun først efter sin Mands Død 1860 fuldt udfolder sig som Personlighed, medens hun allerede forinden havde kulmineret som Skuespillerinde. Hendes Usikkerhed i Ortografien har ogsaa medens Heiberg levede gjort hende mindre ivrig efter at bruge Pennen. Af Samlingens 700 Breve stammer kun 228 fra hendes Ungdoms og Ægteskabs Tid, og af dem er kun et Faatal af virkelig selvstændig Interesse. Udgiveren har endda her taget adskilligt med, som jeg vilde betænke mig paa at indlemme i en Samling Privatbreve: Embedsskrivelser fra og til Teaterdirektionen og Kancelliet, hvoraf Fru Heibergs formentlig har været konciperede af Gemalen, Autografer og Stambogsblade, Digte og Dedikationer til den store Primadonna – heriblandt Plougs Sang til hendes 30 Aars Fødselsdag 1842, som ikke engang blev sunget til Lejligheden, og som hun maaske aldrig har set! Bortskæres dette Udenomsværk, bliver der 179 Breve og Billetter tilbage, mange ganske smaa. Adskillige Breve fra Ungdomsaarene synes ogsaa at være gaaet tabt.

Blandt de tidlige Breve mærker man sig de rørende Billetter fra hendes vragede Forlovede, Skuespiller CHRISTOPHER HVID, Hyldestskrivelser fra norske Beundrere og Breve fra Søofficersfamilien Wulff, det første borgerlige Hjem, der aabnede sig for lille Jomfru Pätges. Meget karakteristiske og muntre er den unge FREDERIK PALUDAN-MÜLLERS Epistler. Den stadigste af hendes Korrespondenter er HENRIK HERTZ, men disse smaa Skrivelser om hans forskellige Skuespil har overvejende teaterhistorisk Betydning; som Brevkunstner var Hertz ikke meget værd. Ufrivilligt pudsige virker CHRISTIAN MOLBECHS vidtløftige Udgysninger; det klæder Pedanten forbandet ilde at optræde som galant og spirituel Kavaller. Drevet af sin umættelige Skriveløse søgte han at hverve Fru Heiberg som Partner i en „litterær“ Brevveksling, men den unge Kunstnerinde var klog nok til at betakke sig for Æren. Et Par Breve vekslede mellem dem om Fru Heibergs Udførelse af Holbergs Lucretia oplyser, at hun har arbejdet hele tre Aar med den Vægelsindedes Rolle.

Ganske rørende er fra Teatertiden Brevene fra og til den gamle Hædersmand JONAS COLLIN, der havde taget sig af den „velsignede Hanne“, fra hun var en lille Pige, og som altid protegerede hende stærkt. Hun kunde bogstavelig talt vikle ham om sin Lillefinger, og hun undlod ikke at benytte sig af sin Magt over den gamle Mand. Hvor højt hun vurderede hans fine menneskelige Egenskaber, viser det Brev hun tilskrev hans Søn Edvard i Sommeren 1861 under Gehejmeraadens sidste Sygdom. Forhandlingerne med

Teatret og med de bevilgende Myndigheder, ofte med Heiberg som Sekretær, viser, hvor begunstiget den straalende Stjerne blev med Gagetillæg, Rejseunderstøttelser og Gratifikationer. Heibergs var slette Økonomer, men de mange Tiggerbreve, der nu virker saa ubehageligt, hørte dengang til Dagens Orden. Til Gengæld møder vi allerede tidligt den Trang til at hjælpe og raade yngre (SOPHIE ABRAHAMSEN f. Eks.), som senere i Livet var et af de aller-smukkeste Træk i Fru Heibergs Karakter.

Efter Heibergs Fald blev N. V. DORPH hans Efterfølger som Direktør for Det kgl. Teater. Han gør en lidet imponerende Figur i sine Breve, hvor han bogstavelig talt trygler Fru Heiberg om at vende tilbage; 15.6.1856 tilbyder han endog at træde tilbage som Teatrets Chef, hvis han af hende befindes skyldig i „Intrigue, Cliquevæsen, Chicane, Anmasselse og Herskesyge.“

Enkelte Breve af Interesse kan altsaa nok findes i Aarene før Heibergs Død, men virkelig betydningsfulde Brevskifter træffer vi først fra August 1860. Brevene omkring Heibergs Død 25. August dette Aar er overhovedet et af Samlingens Højdepunkter. Fru Heiberg finder stærke og gribende Udtryk for sin Sorg („jeg har en Fornemmelse, som om jeg var oprykket med Røde, og intet rigtigt Fodfæste var at finde. Ak! Min Barndoms Ven! Min Ungdoms Leder! min Støtte, mit Værn – tabt, tabt“). Her er Trøstebreve fra MARTENSEN, FR. PALUDAN-MÜLLER og MADVIG, fra MATHILDE FIBIGER og CAMILLA COLLETT og Fru Heibergs Svar til HERTZ, JONAS COLLIN og MADVIG. Kønnest er næsten et Brev fra HANNE WIEHE, Michael Wiches Søster, hvori det om Heiberg hedder: „den overlegne og dog saa beskedne, den fine Mand og dog det naturligste Menneske, den man altid var vis paa at blive forstaaet af“. Som en Erstatning for Tabet af sin Ægtefælle tager Fru Heiberg saa tre Smaa-piger fra Vestindien SARA, LELIA og ANNA til sig som sine egne; de giver hendes Liv nyt Indhold, som ogsaa mærkes i Brevene. De ydre større Begivenheder, der siden sætter deres Spor, er Afskeden fra Teatret 1864, som hun søger 6. August, otte Dage før Prøverne skal begynde, og som hun fastholder, skønt baade Kultusminister og Teaterchef gaar Tiggergang hos hende for at ændre hendes Beslutning. Dernæst Aarene som Sceneinstruktør 1867–1874, der følges af Italiensrejsen 1874–75. Efter Hjemkomsten kommer den stille Tid i Huset i Gothersgade ud mod Sortedamssøen. Her arbejder Fru Heiberg paa Bogen om P. A. Heiberg og Thomasine Gyllembourg, der ofte omtales i Brevene, saaledes i Fru Heibergs bevægede Ord 28.7.1880 om sin Svigermoders „brændende hede og uforbeholdne Breve . . . Hvad har det lille Menneske dog været for en elskovsfuld Natur. Hvor letsindig i Pengesager, og meget Andet! Men hvor mange Smerter og Sorger har hun ikke ogsaa været hjem søgt af i hendes brogede Liv“. Til allersidst anes Arbejdet med Selvbioografien, af hvilken hun offentliggør en Prøve i Festskriftet til Krieger.

I disse lange Aar, da Fru Heiberg er ene og har mere Tid til sin Raadighed end før, faar Brevskrivningens Kunst Betydning for hende. Blandt hendes mange Korrespondenter møder vi naturligvis først Fru Heibergs særlige Kreds, Dronningens Garde af faste Beundrere, som nød den Gunst at blive

indbudt til hendes Herremiddage. KRIEGER, Hovedmanden blandt Vennerne, savnes, men her er MARTENSEN, MADVIG, ANDRÆ, MELDAHL, gl. Brygger JACOBSEN og tilsidst A. D. JØRGENSEN. Meldahls Breve virker ret utaalelige med deres evige Klager over Verdens Miskendelse og hans eget daarlige Humør. Jacobsens er lidt farveløse Forretningskrivelser, tiltalende, men uden litterære Kvaliteter. Martensen er derimod en fremragende Brevskriver, og Fru Heibergs Svar til ham er af ikke mindre høj Kvalitet og af stor menneskelig Interesse. Han fungerede som hendes Sjælesørger i religiøse Spørgsmaal, men havde ogsaa hendes Fortrolighed i rent menneskelige Anliggender. Dette viser hendes store Bekendelsesbrev af 20.7.1861, et af Samlingens vægtigste, hvor Fru Heiberg i gribende Ord giver Udtryk for Savnet af Heiberg, udmaler sit Forhold til Børnene og meddeler en ganske mærkelig Redegørelse for sit endelige Opgør med Hall, der har gjort hende Visit for at opnaa en Forsoning med Hensyn til Teatersagen, men afvises, fordi han havde svigtet Heiberg. Martensens egne myndige Breve skæmmes i nogen Grad af de mange haarde og kategoriske Domme, som han yndede at fælde over sine Samtidige, og som Eftertiden har skyndt sig at omstøde. Hvad mener man om følgende Passus, lige hovmodig i Tone og i Syn (10.4.1875):

„Derimod har det kun været mig til liden Opbyggelse at høre og læse alt det Vrøvl, der er ført i Anledning af Andersens Statue og 7ode Fødselsdag. Man gjør sig dog latterlig, naar man vil opskrue ham til en Storhed der skal hædres med det Høieste. Tillige gjør man sig skyldig i Hykleri; da man selv ikke troer derpaa og hemmelig leer derad og finder, at man dog maa søge at forskaffe det gamle Barn en Fornøielse. Jeg for min Deel har ikke givet en Skilling til denne Statue, da jeg ikke vil være med til at forfalske Statuens Maalestok for hvad der er Stort og Beundringsværdigt. Andersen selv har udvist en meget naiv Beskedenhed idet han yttrede, at der jo vare Andre, der havde gjort „ligesaa Meget“ som han, og ingen Statue faaet. Han glemte ganske at tale om dem, der have gjort *meget mere* end han og heller ingen Statue have faaet. —“

Det skal til Fru Heibergs Ære siges, at *hun* for sin Part var Bidragyder til Statuen i Kongens Have. Hun viste ogsaa stor Interesse for L. Hasselriis' Udkast (hans Statue af Andersen staar nu i Odense) og gav ham en Idé til at skabe Variation i Figuren. Da Edvard Collin senere udgav sin Bog „H. C. Andersen og det Collinske Huus“, skrev Fru Heiberg 17.4.1882, idet hun (som rimeligt var) stadig tog sin Ægtefælles Parti i Konflikten mellem de to store Digtere: „jeg holder nu mere af Andersen efter at De har givet mig det rette Syn paa ham, og min tidligere Dom om ham indseer jeg nu bør modificeres, efter at have læst hvad De har skrevet om hans tildeels sygelige Temperament der har skaffet ham saa mange Lidelser, om end indbildte“.

Interessantere end den gamle nationalliberale Kreds er dog de nye Ven-skaber, Fru Heiberg slutter efter 1860. De viser en Perfektibilitet og en Fordomsfrihed hos hende, som er overraskende hos et Menneske, der er passeret de 50. Ikke saadan at forstaa, at hun bryder med Fortiden. Der kan stadig

være noget baade bigot og snærpøt over hendes Anskuelse. En forholdsvis uskyldig Komædie som Augier: „Giboyers Søn“ tituleres „et modbydeligt, umoralsk Arbejde“. Under den litterære Nytaarsfejde 1879–80 tager hun i Breve til Topsøe og Ploug heftigt Parti mod de „raa Barbarer“. Som alle ældre Mennesker er hun ogsaa tilbøjelig til at se Fremtiden, specielt Det kongelige Teaters Fremtid, i Katastrofebelysning. Ved Fallesens Tiltrædelse som Chef profeterer hun overfor den tro Berner: „Alt bærer hen mod Opløsning i Løbet af et eller to Aar“ (15.7.1876). Og saa blev dette Chefskifte i Virkeligheden Optakten til en ny Glansperiode i Teatrets bevægede Historie. I alt dette er der intet mærkeligt. Men stærkere end Trangen til at prise det svundne paa Nutidens Bekostning er alligevel hendes levende Interesse for Mennesker og hendes sikre Sans for det værdifulde i det nye, der begge sprænger de snævre Rammer trods Fordomme og trods Forankring i et andet Livssyn. Men hun blev aldrig blind Eftersnakker, forbeholdt sig sin egen Mening om Tingene og sagde den frygtløst lige ud.

Forrest i Rækken af de nye Venner kommer BJØRNSTJERNE BJØRNSEN. Han havde besøgt Heibergs 1856–57, men faaet en kølig Modtagelse af Husets Herre, der som Censor forkastede baade „Mellem Slagene“ og „Halte Hulda“. Men i Forsommeren 1865 knyttedes Forbindelsen mellem ham og Fru Heiberg; hun gennemførte, at Det kgl. Teater spillede hans lille Skuespil „De Nygifte“, som hun selv paa Direktionens Opfordring satte i Scene, og som blev en stor Succes. Dette blev Indledningen til et mangeaarigt Venskab, som yderligere styrkedes, da Fru Heiberg iscenesatte „Marie Stuart i Skotland“ 1867, og som kulminerede efter hendes Samvær med Bjørnsens i Rom 1875. Fru Heiberg var ingenlunde blind for Bjørnsens Svagheder baade som Digter og som Menneske. Hun gennemskuede ham omtrent fra første Øjeblik, idet hun slog ned paa et herskende Træk i hans Karakter: hans storartede Upaalidelighed, der var saa meget mere pikant, som han frem for nogen anden prætenderede at være „sann“. 14.9.1866 skriver hun til MAGDALENE THORESEN: „der gives [en] Feil, vi ikke kan optage i en af os elsket Personlighed, og det er *Usandhed*, og jeg tilstaaer, at det især er den, der støder mig bort fra Deres Ven. Han siger hvad han ikke mener, han dadler, hvad han i sit stille Sind seer op til, han beundrer, hvad han i Grunden foragter, altsom det convenerer ham ligeoverfor *sig selv*“. Men hun kunde paa den anden Side slet ikke staa for ham. Hans varme, rige Personlighed, der lagde sig for Dagen baade i personligt Samvær og i hans ypperlige Breve, fortryllede hende. Hans store Hjælpsomhed skønnede hun hjerteligt paa under sin Sygdom i Rom. Hun havde aaben Sans for hans Geni og hans magtfulde Fantasi. Men hun kunde ikke være blind for hans Taktløshed og Sladderagtighed, hans Opportunisme; hans anmassende politiske Dilettantisme med dens ærekrænkende Udfald mod hendes Fædreland og protyske Storskryderi faldt ikke i god Jord. Efterhaanden som Bjørnson politisk og religiøst gled længere og længere til venstre, kønedes Venskabet kendeligt. „Leonarda“, som Fru Heiberg aldeles ikke syntes om, gjorde Udslaget, og det endelige Brud, der aldrig helt blev

helet, blev fremkaldt af et personlig uforskammet Brev, som Fru Heiberg straks brændte. Hun synes iøvrigt efter Romavinteren at have foretrukket KAROLINE BJØRNSEN, som hun agtede højt: „Jeg har altid godt kunnet lide hende. Hun er qvick god og forstandig og har Mod som en Løvinde“.

Ogsaa overfor HENRIK IBSEN fik Fru Heiberg Lejlighed til at gøre gammel Uret fra Heibergs Side god igen. Hun gik med hele sin store Autoritet ind for „De Unges Forbund“, som Hauch og Berner vilde have forkastet, og førte Stykket frem til en betydelig Sejr 16.2.1870. En endnu større Triumf blev hendes Scenesættelse af „Kongs-Emnerne“ 11.1.1871. Ibsen takkede 15.4.1871 med sit berømte Rimbrev, der tegner et uforglemmeligt Billede af *Skuespillerinden* Johanne Luise Heiberg. I sit Svar, der viser, hvor dybt denne Hyldest har bevæget hende, fastslaaer Fru Heiberg: „Siden 1807, da Hakon Jarl opførtes første Gang, har intet tragisk Drama grebet Mængden som „Kongs-emnerne“, saa at dets Digter virkelig har Grund til at raabe Victoria“. Ogsaa „Kejser og Galilæer“ betog hende stærkt (24.11.73). Ibsen sendte hende baade „Samfundets Støtter“ og „Et Dukkehjem“, men hendes Svar er ikke bevaret. Hun har dog næppe gouteret den senere Ibsen.

Varigst og fortroligst blev den venskabelige Brevforbindelse med den dansk-norske Forfatterinde MAGDALENE THORESEN. Deres Brevveksling er vist den værdifuldeste i hele Samlingen. Man skulde paa Forhaand tro, at den mærkelige Digterinde og det besværlige Menneske maatte staa den korrekte Fru Heiberg saa fjernt som vel muligt. Fru Thoresen var en vild Fugl, passioneret og komplet uborgerlig i sin Indstilling til Livet. Men tværtimod! En dyb indre Sympati bandt dem sammen, og Venskabet holdt til Fru Heibergs Død. Fru Thoresen beundrede Fru Heiberg og havde grænseløs Tillid til hende; søgte hendes Raad i sine mange store og smaa Sorger, og hendes forbavsende aabenhjærtige Bekendelser blev altid modtaget i den rette Aand. Fru Heiberg, den forbeholdne, røber ogsaa mere af sit Indre end overfor nogen anden af sine Hovedkorrespondenter, Krieger ene undtaget. Her er virkelig Kontakt mellem Brevskriverne, og denne Kontakt skylder vi et saa mærkeligt og ukonventionelt Brev som Fru Thoresens store Bekendelse om sit erotiske Liv 28.4.1867.

Det stadige Emne i Fru Thoresens Breve – den store Oplevelse og det evigt vædskende Saar i hendes Tilværelse – er Bjørnson, hvem hun satte „højest af alle Mænd“, „det rigeste Menneske jeg har kjendt, og som der til min Dødsstund brænder Savn og Længsel efter i mit Hjerte“, og mod hvem hun ustandselig retter de bitreste Anklager for Troløshed; Anklager, som ogsaa gælder Fru Karoline Bjørnson. Fru Heiberg har her været under dobbelt Ild, for Bjørnsom beklagede sig paa sin Side stærkt over Fru Thoresen, som han fandt „usand“.

Foruden Brevene til og fra disse tre Store rummer Bogen ogsaa en lille værdifuld Korrespondance med ZACHARIAS TOPELIUS og en tilsvarende i Fru Heibergs allersidste Leveaar med en svensk Forfatterinde, der ligesom Bjørnsom og Ibsen repræsenterer den nye Tid, Fru CHARLOTTE EDGREN-LEFFLER.

Som Brevene fra Tiden 1860–90 flyder langt rigeligere end fra de forudgaaende 40 Aar, indeholder de ogsaa langt fyldigere Bidrag til Forstaaelse af Fru Heibergs Personlighed. Et stærkt og betydeligt Menneske tegner sig for os. Den røde Traad gennem alle Brevene, Maalestokken i alle Forhold, er hendes urokkelige Trofasthed overfor Heibergs Minde. Den forklarer Uforsonligheden imod Hall, der havde svigtet Heiberg, og Venligheden overfor P. HANSEN, der som hun selv troede paa en Renæssance for Heibergs Digtning, ogsaa Vaudevillerne. Han var den evigt savnede og den aldrig underkendte Autoritet. Denne Trofasthed paavirker ogsaa hendes religiøse Følelse. Naar hendes Meditationer først og fremmest drejer sig om Livet efter Døden, skyldes det, at Troen paa Udødeligheden er knyttet for hende til Haabet om et Gensyn hisset. Derfor kan hun med dyb Alvor drøfte et langt Vrvøledigt om dette Emne med dets Forfatter, Lægen O. L. BANG. Den Tanke er hende ikke fremmed, at Heiberg i sin Himmel kan høre Madvigs Tale ved Universitetsjubilæet 1879. Der er iøvrigt i hendes Religiositet et ejendommeligt Drag af Fatalisme: „Erfaringen viser En bestandig i denne Verden, at hvad man ved første Øiekast anseer som en Lykke, inden føie Tid viser sig som et Uheld, og omvendt“.

Fru Heiberg bevarede op i sin høje Alder en aldrig stillet Kundskabs-trang; hendes Læsning var omfattende. Rørende er et Brev fra 27.1.1883, altsaa efter at hun er fyldt 70, til Andræ om hans Søn Pouls Bog „Via Appia“ (1882). Hun er fortvivlet over, at han ikke oversætter sine latinske Citater: „Man bliver tilmode ved disse Skuffelser, som naar man er lige ved at aabne en Dør ind til noget Skjønt og Herligt, og man da hører Nøglen i Laasen dreies tre Gange rundt for at forhindre Indgangen. Ved disse Steder har jeg under Læsningen mange Gange udbrudt: Uf! hvor ærgerligt og skammeligt! Har det virkelig været Pouls Mening at Ingen behøvede at læse hans Bog, uden den der kunne Latin?“

Bag den med Livskunst tilkæmpede Harmoni gemte Fru Heiberg et dybt melankolsk Sind, der rummede voldsomme Lidenskaber. Hun værger sig i et Brev til Magdalene Thoresen mod den sædvanlige Beskyldning for Kulde. Den er kun Resultatet af hendes Kamp for at beherske sin Heftighed. Overfor dem hun hadede eller foragtede, havde hun dog ingen Hemninger. I Omtalen af Kritik og Kritikere kan hun lejlighedsvis (til Bjørnson 16.3.1866) lægge en komplet Andersensk Vrede for Dagen. Hendes haarde Domme over Mennesker er vel knapt saa hyppige her som i Brevene til Krieger, hendes sande Fortrolige. Med Høedt er der Krig paa Kniven fra begge Sider. Haarde Ord gælder Teaterchefen: „Bløddyret Linde“, „den blødslettede og dog paa sin Maade listige Linde“ eller Efterfølgeren som Sceneinstruktør: „den sløve halvlatlerlige H. P. Holst“, „den gamle Klud H. P. Holst“. Hun taler om „den raa hovmodige Erik Bøgh“ og kalder Camilla Collett „en Myg, der suger Blodet ud af det Bytte, der falder paa hendes Vei“.

Men hun er til Gengæld sine Venners Ven, parat med Støtte og Raad, altid rede til at opmuntre og anerkende. Smukt og fint kan hun glæde den

gamle A. P. BERGGREEN med sine varme Ord om Weyse i Anledning af hans Biografi af Mesteren. En Række Breve, mest til yngre Kunstfæller, viser hendes Evne til at uddele Ros, og den høje Pris, som Modtageren satte paa hendes Ord. Blandt de yngre gælder hendes Interesse først og fremmest EMIL POULSEN og hendes Protegé HOLM HANSEN (der vist maa indrulleres i de mislykkede Geniers triste Brigade), men ogsaa JERNENDORFF og CHR. ZANGENBERG. Af ældre Skuespillere modtager HULTMANN 2.6.1877 ved sin Afgang et varmt og hjerteligt Brev; ogsaa AD. ROSENKILDE, Fru SØDRING og Kr. MANTZIUS staar i Taknemlighedsgæld til hende for venlige Ord, skønt hun med Rette nærede Tvivl om de to sidstnævntes Loyalitet. Udenfor Skuespillernes Kreds viser hun især Teaterintendant GOTTLÖB BERNER stor Velvillie, men han havde ogsaa faaet sin egentlige Uddannelse som Heibergs Sekretær fra 1849.

Den gamle Fru Heiberg virkede som en Dronning paa Samtiden; imponerende forstod hun at holde selv sine Beundrere tre Skridt fra Livet. „Høje Frue“, tiltaler Fru Thoresen hende bestandig i Brevene; hun tilstaar, at hun nærede en uforklarlig Skræk for Fru Heiberg, da hun første Gang sad i hendes Stue. „Uudgrundelige Frue“, skriver Bjørnson i Indledningen til et Brev. Han fandt 1877, at hun var „det klogeste gamle menneske, som jeg har fået lov til at træffe på“. „De er den eneste af den gamle skole, som forstår os af den ny“, hedder det en anden Gang. Efter hendes Død skrev han 22.1.1891 til Fru ANNA POULSEN: „Fru Heiberg hører til de største, jeg har mødt og hun har – hvad ikke altid vil si det samme – glædet og lært mig i forhold“.

Finest fik dog Magdalene Thoresen i et Brev til Fru Heibergs sidste Fødselsdag 22.11.1890 sagt, hvad hun betød for sine Venner:

„Gud velsigne Dem, kjære, skønne Menneske! Gid De maatte faa Helbred og gode hvilende Dage og Glæde! Glæde trænger man i hvad Alder man er, thi det varmer jo Livet. Et stakkels ensomt – forfrossent Hjerter er jo en levende Død – men Hjerter, som Deres kan ikke blive ensomme – kan ikke forfryse, dertil er de for rige og gode – dertil er de altfor – ligesom gjennemvirkede – af skønne Oplevelser“.

„Breve til og fra Johanne Luise Heiberg“ er en dyr Bog – 100 Kr. for de to Bind. Det er et sørgeligt Tidernes Tegn. Men man kunde nok have faaet et lidt mindre trist Udstyr for Pengene. Formatet er det samme uheldige, som anvendtes ved de nye kommenterede Udgaver af Fru Heibergs Erindringer og hendes Bog om Svigerforældrene, men Satsen er endnu mere kompres og Antallet Linier pr. Side gaaet helt op til 47. Man skulde tro, at man stod overfor en kedelig juridisk Lærebog; ingen typografisk Opsætning kan passe daarligere til en Samling Breve af alle Størrelser. Kommentarsiderne er endnu mere ørkenagtige; der er intet gjort for at markere, naar Noterne til et nyt Brev begynder – det havde dog været en simpel Sag at gøre det, blot ved at sætte Brevnumret med fede Typer. Paa Tekstsider, hvor der forekommer fire–fem Smaabreve, maa man besværligt tælle Linierne

igennem for at finde frem til Oplysningerne i Kommentaren til Stedet. Det sinker Benyttelsen og irriterer Læseren i høj Grad.

Noterne er fremragende og skal nævnes med fortjent Anerkendelse. De dokumenterer Kommentators Lærdom og utrættelige Flid; oplyser ikke blot Teksten, men supplerer den meget ofte ved at inddrage hidtil utrykt Stof (Henrik Hertz' Dagbøger f. Eks.). Et og andet bliver der imidlertid altid at tilføje, naar det drejer sig om et Noteapparat til saa uensartede Breve. Her skal meddeles nogle enkelte Bemærkninger, noterede under Gennemlæsningen. I, 11 omtales i Brev 23.5.1830 fra Kommandørkaptajn P. F. WULFF „Andersens Vaudeville“. Noterne oplyser, at det drejer sig om „Kjærlighed paa Nicolai Taarn“, og tilføjer, at Johanne Luise Pätges ikke spillede deri. Men Wulff vil advare mod, at en Skuespillerinde af „Ikke-Forfængelighed“ i for høj Grad giver „Slip paa sin individuelle qvindelige Elskværdighed“, thi i saa Tilfælde fremkommer „et Billede, som det vi saa i den første Forestilling af Andersens Vaudeville“. Der sigtes her til ANNA WEXSCHALL (senere Fru Nielsen), der vakte Mishag i „K. paa Nic.“ ved at parodiere sin egen Fremstilling af oehlenschlägerske Heltinder, og som afgav Rollen efter første Opførelse (H. C. Andersens Levnedsbog S. 147). – I, 34 citerer Paludan-Müller i et muntret Brev: „Hø er Kjød (hvad forresten er Løgn) og Kjød er Hø, Høet skal man høste; Eengang skal vi alle døe, Lad dig dette trøste“. Just Rahbek melder Pas, men der sigtes til Oehlenschlägers bekendte Drikkeviser (til Weyses Melodi) „Vil Du være stærk og fri“ fra Syngestykket „Ludlams Hule“. – Note til I, 105 (S. 259): „en Fuldmægtig Petersen i Flyveposten“ var ikke en virkelig Fuldmægtig, men Pseudonym for Forfatteren JACOB DAVIDSEN. – I, 219: „fængsle andre Tanker Heltens Sind“ er et frit Citat af Oehlenschlägers „Hakon Jarl“, 2. Akt, Scenen mellem Hakon og Thora („Nu fængsler anden Gienstand Heltens Blik“).

Til II, 81, L. 16 findes S. 253 en Note om den fransk-tyske Krigs Udbrud og Slaget ved Wörth. Herom indeholder Teksten i det kommenterede Brev, som er fra 11.4.1872, ikke et Ord. Noten er galt placeret; den hører til S. 61, L. 16 (Brev Nr. 443, ikke Brev Nr. 467). – II, 119. Martensen klager 10.4.1875 over Tandpine, „skjøndt jeg er meget langt fra at være af samme Mening som Heine, der hellere vil have en ond Samvittigheds Lidelser end Tandpine, fordi den sidste Lidelse generer ham langt mere, end den første“. Citatet, som ifølge Kommentaren ikke er fundet, stammer fra „Ueber die französische Bühne, vertraute Briefe an August Lewald. Mai 1837. Erster Brief“. Det har i Danmark en vis aandshistorisk Betydning, idet Mynster (uden dog at nævne Heines Navn) anfører det i sin Polemik mod H. C. Ørsted i „Nyt theologisk Tidsskrift“, II, 1851, S. 73: „En berømt Digter siger selv, det er værre at have Tandpine, end at have en ond Samvittighed“, hvad der kraftigt forargede H. C. Andersen (Breve fra H. C. Andersen, II, S. 256–57 og 519–20). – II, 155. Topelius' „Självbiografiska anteckningar“ kan ikke, som nævnt i Noten S. 266, være udgivet af PAUL NYBERG 1884, da Udgifveren først er født 1889. Det rigtige Aarstal er 1922. – II, 216 (Note S. 279). Kapelmester ved Det kgl.

Teater i Sæsonen 1883–84 var ikke H. S. PAULLI, men JOHAN SVENDSEN. Men det var forøvrigt ikke Kapelmesteren, der ledede Skuespilmusik som Kuhlaus „Elverhøi“. Den blev paa dette Tidspunkt dirigeret af Koncertmesteren CARL HELSTED.

H. TOPSØE-JENSEN.

AGNES HENNINGSEN: *Skygger over vejen*. 1955. Kbh. Gyldendal, 1955. 192 S.

Ottende Bind af AGNES HENNINGSENS Erindringer gaar fra Efteraaret 1916 til et ikke nærmere angivet Tidspunkt kort efter 1930. De handler først og fremmest om hendes Ægteskab med Forfatteren SIMON KOCH, med hvem hun blev gift 1919, og som døde 1935. Fortællingen standser et Par Aar efter hans Afsked 1929 som Direktør for Stadens faste Ejendomme. Man kan ikke andet end beundre, at Forfatteren i sin høje Alderdom – hun fyldte 87 i November – har bevaret sin Hukommelse, sin Evne til at skrive og sin „Frohnatur und Lust zu fabulieren“. Naar dette er sagt, og det er nævnt, at der ogsaa i det nye Bind findes Afsnit af blivende Interesse – et Par smukke Sider om Skuespillerinden Ella Ungermanns sidste Dage og tragiske Død, f. Eks. – kan man maaske med et Suk konstatere, at Læseren denne Gang bliver træt før Tiden. Bogen er for lang, for privat; vedkommer os ikke rigtig. Om sin Forfattervirksomhed (hun fik dog adskillige Bøger fra Haanden i disse Aar) taler Fru Henningsen meget lidt. Et Skuespillerportræt og et Par Sider om en eengang mondæn Forfatter, hvis Navn ikke nævnes, men som er let at identificere, virker direkte ubehageligt.

H. TOPSØE-JENSEN.

Det først udkomne Bind af *Danmarks Kirker* (Præstø Amt, 1933–35) var i Modsætning til de senere udgivne ikke forsynet med Navneregister. Dette Savn er nu afhjulpet, idet Nationalmuseet i 1955 separat har udsendt et saadant Register, udarbejdet af Administrator, Dr. phil. ALBERT FABRITIUS, som ogsaa har udarbejdet Registrene til de øvrige Bind.

S. H.

Række 2.	Bind II (1887).			Række 2.	Bind IV (1931)		
	Hefte 4	21	ekspl.		Hefte 1	11	ekspl.
	Bind III—VI				- 2—3	13	-
	(1888—1891)		udsolgt.		- 4	11	-
Række 3.	Bind I—VI (1892—97).		udsolgt.		Bind V (1932)		
					Hefte 1	35	ekspl.
					- 2	34	-
Række 4.	Bind I—VI (1898—1903).		udsolgt.		- 3—4	37	-
					Bind VI (1933)		
Række 5.	Bind I (1904)		udsolgt.		Hefte 1—2	51	ekspl.
	Bind II (1905)				- 3—4	56	-
	Hefte 1	106	ekspl.	Række 10.	Bind I (1934)		
	- 2—3		udsolgt.		Hefte 1—2	45	ekspl.
	Bind III—VI (1906—09)		udsolgt.		- 3—4	35	-
Række 6.	Bind I—VI (1910—15).		udsolgt.		Bind II (1935)		
					Hefte 1	40	ekspl.
					- 2	61	-
					- 3—4	60	-
Række 7.	Bind I—VI (1916—21).		udsolgt.		Bind III (1936)		
					Hefte 1	43	ekspl.
					- 2	59	-
					- 3—4	59	-
Række 8.	Bind I—V (1922—1926).		udsolgt.		Bind IV (1937)		
	Bind VI (1927).				Hefte 1	50	ekspl.
	Hefte 1	13	ekspl.		- 2	58	-
	- 2—4		udsolgt.		- 3—4	50	-
Række 9.	Bind I (1928).				Bind V (1938)		
	Hefte 1	1	ekspl.		Hefte 1	51	ekspl.
	- 2		udsolgt.		- 2	63	-
	- 3	2	ekspl.		- 3—4		udsolgt.
	- 4	16	-		Bind VI (1939)		
Række 9.	Bind II—III (1929—30).		udsolgt.		Hefte 1	56	ekspl.
					- 2	46	-
					- 3—4	44	-

Af de endnu på lager værende årgange kan medlemmer erhverve enkelte årgange før 1940 for en pris af 4 kr. pr. årgang; enkelte hefter sælges for 1 kr. pr. stk. Ved køb af et enkelt sæt af de på lager værende årgange leveres disse for 30 kr. — For ikke-medlemmer er prisen hhv. 7 kr. og 50 kr. — Årgangene fra 1940 koster 15 kr. pr. årgang, enkelte hefter sælges ikke. — Bestillinger sendes til sekretæren, afdelingsbibliotekar *Sven Houmøller*, Sdr. Fasanvej 46, København Valby.

Indholdsfortegnelse til de første 50 årgange er udsolgt, hvorimod indholdsfortegnelse for 1930—1945 kan fås for 2 kr.

Abonnement på *Personalhistorisk Tidsskrift* kan kun tegnes ved indmeldelse i Samfundet. Henvendelse herom sker direkte til Samfundets sekretær, afdelingsbibliotekar *Sven Houmøller*, Søndre Fasanvej 46, København Valby. Foreninger og biblioteker har adgang til at blive medlemmer af Samfundet.

Bemærk de nye priser på ældre årgange.

Nylig udkom:

DEN FYNske SLÆGT HASTRUP

og indgiftede slægter med 2000 efterkommere 1736—1955
med ahnetavler fra beg. af 1600-tallet.

En anmelder skriver, at »denne bog har interesse for alle genealogisk interesserede også udenfor slægten. Bogen indeholder alle stamforældrene Hastrups efterkommere, også i kvindeliniene, med righoldige personalhistoriske oplysninger og godt billedstof. Hver af de 6 søskende Hastrup fra Tybrind har sit kapitel, hver med sin usædvanlige indledningsoversigt på gult papir. Forfatteren røber sig her som organisator, og læseren finder derved en værdifuld orientering og vejviser gennem de mange sidegrene og generationer. Desuden er der interessante ahnetavler på rødt papir for de første generationer, som alle slægtsinteresserede med iver vil kaste sig over, og ej mindst over interessante uddrag af erindringer både fra trykte og utrykte kilder. Der er navneindholdsfortegnelse. Bogen fremtræder pænt, indbunden i karton.«

Bestilles ved indsendelse af prisen 36 kr. på giro 24329 til forfatteren og forlæggeren, civilingeniør H. Kjølens, Brolæggerstræde 13, Kbh. K.

PUBLIKATIONER

udgivet af

Samfundet for dansk Genealogi og Personalhistorie

- Kr. Erslev: Danmark-Norges Len og Lensmænd 1596-1660. 1885.. Kr. 1,00
Henry Bruun: Danmarks Amtsforvaltere 1660-1848. 1919..... - 3,25
Fritz Jürgensen West: De kongelige Amtmænd i Hertugdømmet
Slesvig 1660-1864. 1921..... Udsolgt
Indholdsfortegnelse til Personalhistorisk Tidsskrifts første 50
Bind. Ved H. Hjorth-Nielsen. 1930..... Udsolgt
Indholdsfortegnelse til Personalhistorisk Tidsskrift 1930-45. Ved
Albert Fabritius. 1946..... Kr. 2,00
Perlestikkerbogen. Ved Hans Knudsen og Albert Fabritius. 1954. - 37,50
indb. - 48,00
- Særpris for Samfundets medlemmer: kr. 28,00, indb. kr. 36,00.
- Albert Fabritius: Giertrud Birgitte Bodenholfs mysterium og
gravrøverierne på Assistens kirkegård. 1955..... Kr. 2,75
Særpris for Samfundets medlemmer: kr. 2,00.

*Henvendelse til sekretæren, afdelingsbibliotekar Sven Houmøller,
Sdr. Fasanvej 46, København Valby.*